

Дарко Крстић

Солун - Грчка

ПОЈАМ "ЈЕДНОГ" КАО СТОЖЕРА ТЕОЛОГИЈЕ АПОСТОЛА ПАВЛА У ПОСЛАНИЦИ ГАЛАТИМА

Апстракт: Активно присуство јудаистичких проповедника (елемената) у галатијским црквама, као и одсуство Апостола Павла, приморале су Апостола многобожаца да користи свако средство комуникације са галатијским црквама, које би му омогућило успешну апологију своје апостолске службе и проповеданог јеванђеља. Коришћење аксиолошке супериорности Једног над мноштвом јесте управо једно такво средство, на које је могао да рачуна да ће оставити дубок утисак на своје читаоце, који би лако препознали функцију овог аргумента у Павловој апостолској апологији. На тај начин Апостол Павле може лако да супротстави свом Једном Јеванђељу постојање било ког другачијег јеванђеља. Исто тако, представља себе као Једног (идеалног) Апостола, насупротив мноштву јерусалимских апостола; Бога, кога им је проповедао као Једног Бога, који је извор Једног Јеванђеља; Авраама, као Једног човека, у коме ће као многобошци бити благословени; Једног Христа, као једини начин да партиципирају у обећању и благослову Божјем, дато Аврааму; њихово хришћанско постојање као Једног Наследника у Христу Исусу; Једну Реч као једину заповест новог Христовог Закона.

Кључне речи: Један, мноштво, Апостол Павле, Јеванђеље, Бог, Авраам, Христос, Реч, аксиологија, Тора, јудаизам, семе Авраамово, обећање, благослов, јерусалимски апостоли, анђео са неба, апокалиптика

Посланица Галатима Апостола Павла, иако је релативно мали спис по обиму, садржи непроцењиво благо теолошке мисли Апостола многобожаца (Рим. 11,13). Изразито полемички тон посланице резултат је великих проблема, са којима се ова Црква (или више галатијских Цркава) суочила доласком одређених јудаистичких елемената, који су, укратко говорећи, подривали Павлов апостолски ауторитет (Гал. 1,11-2,19). Такође су га оптуживали за угађање људима, а не Богу и Тори (Гал. 1,10), јер је пренебрегнуо законске одредбе Торе, олакшавајући тако несметан улазак масе многобожаца у Цркву¹. У жару своје апостолске апологије, као и апологије свог јеванђеља, које је проповедао Галатима, Апостол Павле се дотиче многих, њему централних теолошких тема и појмова, које на врло језгровит начин покушава да представи у само шест глава ове Посланице². Неоспорна је чињеница да је учење

1 Види С. Агуридис, *Εισαγωγή εις την Καινήν Διαθήκην*, Γρηγόρη, Атина 1991, 253.

2 У том погледу Посланица Римљанима, са својих шеснаест поглавља и одсуством експлицитног полемичког тона који срећемо у Посланици Галатима, често се узима од савремених научника за основу при систематском излагању Павлове теологије, иако су и сами свесни да је оваква методологија само до извесне мере оправдана. Апостол Павле није ни у ком случају био систематски теолог, барем не у смислу касније педантне теолошке

Апостола Павла о Закону (νόμος), као и однос између Закона и Христа, централна теолошка тема посланице³. Сви остали теолошки појмови, толико битни за схватање мисли Апостола Павла, као што су праведност (δικαιοσύνη), дела (ἔργα), јеванђеље (εὐαγγέλιον), благодат (χάρις), у непосредној су вези са Павловим поимањем Закона и његовог односа према Христу.

Осим присуства централних теолошких појмова, као и њиховог брижљивог излагања у циљу апологије апостолског ауторитета Апостола Павла, посланица Галатима садржи и један елеменат који, строго посматрајући, није специфично теолошки, већ је присутан како у философској мисли, тако и у осталим областима културе (реторика, митологија...). Раширеност и општеприхваћеност овог елемента људске мисли представља један од стожера Павлове теологије у Посланици Галатима, управо зато што је могао да рачуна да ће његови читаоци, дакле галатијски хришћани, лако препознати универзалност и функционалност овог елемента. Ради се о архетипском препознавању предности Једног над мноштвом⁴, које провејава кроз целу Посланицу Галатима. Циљ овог чланка јесте да истражи примену наведеног принципа у теолошкој аргументацији Апостола Павла као моћно средство комуникације са галатијским хришћанима, које треба да их убеди у исправност Његове теологије у односу на исказе јудаистичких елемената у тим црквама.

а) Једно Јеванђеље

Из саме структуре посланице Галатима јасно се види да се појам "Једног" у мисли Апостола Павла најпре везује за јеванђеље које је Апостол проповедао галатијским хришћанима. Чињеница да је Посланица Галатима једина посланица Апостола Павла, у којој потпуно одсуствује захваљивање Богу (εὐχαριστία)⁵ за резултате проповедања јеванђеља у месној или, у случају Посланице Галатима, месним црквама, довољно говори не само о ургентном стању у галатијским црквама, већ јасно указује на темељну мисао Павлове аргументације. Као што је познато из коришћења епистографије у изучавању Павлових посланица⁶, један од битних формалних делова сваке посланице јесте захваљивање писца за духовна или материјална достигнућа примаоца писма. Захваљивање је веома битан прелазни елеменат у Павловој епистографији не само зато што се њиме завршава почетни део писма, дакле адресирање, већ, много битније, представља идеално место, на коме је аутору дозвољено да у кратким цртама назначи како своју главну намеру, тако и

систематизације коју видимо већ у делима Св. Јована Дамаскина или Томе Аквинског. За избор посланице Римљанима као основе за презентацију Апостола теологије види капитално дело J. D. G. Dunn, *The Theology of Paul the Apostle*, Eerdmans, Grand Rapids, Мичиген 1998, xvi. 3 Види В. П. Стојанос, "Η περί Νόμου διδασκαλία της προς Γαλάτας επιστολής του Αποστόλου Παύλου", *Δελτίο Βιβλικών Μελετών* 2 (1972), 312-329.

4 У философији се ова аксиолошка вредност Једног у односу на мноштво огледа већ на самом почетку грчке философије, када Милетски философи постављају за централно философско питање појам једног принципа (ἀρχή), као основе која постоји иза феноменолошке разноврсности појавног света. У митолошко-религијској мисли иза очигледности политеизма увек се крије мисао о једном врховном богу.

5 Види C. J. Roetzel, *The Letters of Paul*, John Knox Press, Атланта 1975, 21.

6 За коришћење основних епистографских елемената у посланицама апостола Павла види R. E. Brown, *An Introduction to the New Testament*, The Anchor Bible Reference Library, Doubleday, Њујорк 1997, 412-419; C. J. Roetzel, *исто*, 17-28.

централне теме, које обрађује у писму или посланици⁷. Чињеница да Апостол Павле, уместо захваљивања Богу, за веру галатијских хришћана користи клетву, и то два пута у стиховима Гал. 1,8-9 (ἀνάθεμα ἔστω), указује на озбиљност заблуде галатијских хришћана да је могуће постојање другог јеванђеља (ἑτέρον εὐαγγέλιον), поред оног које им је на почетку проповедао Апостол Павле. Апостол изричито пориче и саму могућност постојања било ког другог јеванђеља (Гал. 1,6-7), осим јеванђеља Христовог (Гал. 1,7)⁸. Активност извесних јудаистичких елемената у галатијским црквама Апостол Павле не карактерише као друго јеванђеље, јер може да постоји само једно јеванђеље, већ као узнемиравање галатијских хришћана (οἱ ταρασσόντες ὑμᾶς). Очигледно је да Апостол Павле не може да порекне чињеницу да и његови јудаистички противници у галатијским црквама називају своју проповед јеванђељем и да се та проповед дијаметрално разликује од његове. По мишљењу Апостола Павла, та њихова квалификација је чисто субјективне природе, јер објективно може да постоји само једно јеванђеље⁹. Апсолутност своје теолошке позиције о једном јеванђељу, као и сву озбиљност изречене анатеме, Апостол Павле изражава радикализацијом свог става у Гал. 1,8: "Ако вам и ми или анђеос са неба (ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ) проповиједа јеванђеље друкчије него што вам проповиједамо, анатема да буде!". Ово је врло занимљив стих, нарочито у контексту апостолске апологије. Уместо да брани себе и своју апостолску функцију, Апостол Павле је потчињава апсолутности једног јеванђеља, експлицитно укључујући и себе под дејство изречене клетве у случају да и он сам проповеда друго јеванђеље¹⁰. Међутим, Апостол Павле се не ограничава само на себе, већ наставља да наглашава апсолутност једног јеванђеља, увођењем анђела са неба као могућег објекта клетве. Анђеос са неба (Гал. 1,8), који има јасно назначену вербалну функцију (εὐαγγελίζεται), јасно подсећа на анђела тумача апокалиптичке литературе. Као небеско биће, анђеос тумач има увид у Божанске тајне и зато може да објасни разним личностима Старог завета догађаје које виде у сновима или визијама, а који су им као обичним, земаљским људима неразумљиви¹¹. Због свог небеског порекла, анђеос тумач не може да лаже, већ је симбол истинитости и аутентичности небеске поруке. Аксиоматски карактер Једног Јеванђеља у теолошкој мисли Апостола Павла јасно је уочљив подвођењем и анђела са неба, дакле апокалиптичког анђела тумача, под клетву коју

7 Види P. Schubert, *Form and Function of the Pauline Thanksgivings*, Toepelman, Берлин 1939.

8 Овде се поставља значајно питање о односу четири канонска јеванђеља према теолошком аргументу Апостола Павла да је могуће да постоји само једно јеванђеље. Овај проблем није могуће лаконски отклонити тврдњом да је посредни различито схватање појма "јеванђеље", наиме да Апостол Павле има у виду како садржај његове апостолске проповеди тако и сам чин проповедања хришћанске поруке, за разлику од каснијих списа у којима термин "јеванђеље" постаје одређена књижевна врста која има за циљ да да теолошку визију живота и смрти Исуса Христа. Значај овог теолошког проблема умногоме превазилази уске оквири овог чланка и сигурно захтева посебну студију; овде је потребно, међутим, нагласити да оштрина и одлучност Апостола Павла у негирању постојања другог јеванђеља треба да буде незаобилазна полазна тачка у сваком озбиљном третирању ове теме.

9 Види J. L. Martyn, *Galatians*, Anchor Bible 33A, Doubleday, Њујорк 1997, 110.

10 Види P. N. Tarazi, *Galatians*, SVS Press, Њујорк 1999, 32.

11 Анђеос тумач објашњава пророку Језекиљу архитектонику будућег храма (Јез. 40,4.45), пророку Данилу објашњава чудесну визију четири звери (Дан. 7,16). У овој улози се јавља и анђеос Гаврило који пророку Данилу објашњава визију из осмог поглавља књиге (Дан. 8,16). Исто тако у првих шест поглавља књиге пророка Захарије анђеос објашњава чудесне визије.

Апостол изриче у Гал. 1,8. Не само Апостол (Павле), већ и апокалиптички анђеотумач, подређени су Једном Јеванђељу, које је проповедао Апостол Павле Галатима.

Ова веза између апостолске службе и Једног Јеванђеља или, боље речено, пресудна улога Једног Јеванђеља у поимању апостолске службе, најјасније се види у Павловом опису поделе мисионарске надлежности између Њега, који је одређен да проповеда необрезанима и Апостола Петра, коме је наложено проповедање међу Јеврејима (Гал. 2,7). Сама формулација теолошке мисли у Гал. 2,7 указује на нарочиту прецизност синтаксе Апостола Павла, којом избегава сваку помисао на постојање, макар и реторичко, два јеванђеља. У Гал. 2,7 Апостол Павле намерно не користи два пута именицу "јеванђеље" (εὐαγγέλιον), док објашњава Галатима географску поделу хришћанске мисије између Њега и Апостола Петра. Исто тако апостол Павле, објашњавајући карактер јеванђеља које је проповедао Апостол Петар, не користи ни показну заменицу "τό", којом би се Галати упутили на "τὸ εὐαγγέλιον"¹². Уместо тога, апсолутни карактер једног јеванђеља изражава се само једним помињањем објекта проповедања (τὸ εὐαγγέλιον), док се различите циљне групе, којима Апостоли Павле и Петар проповедају Једно Јеванђеље, једноставно означавају са два генитива: са "τῆς ἀκροβυστίας"¹³ (у случају Апостола Павла) и са "τῆς περιτομῆς" (у случају Апостола Петра). На тај начин Апостол Павле и реторички, кроз пажљиво конструисану синтаксу стиха Гал. 2,7, у коме намерно избегава два пута да користи реч εὐαγγέλιον, формулише свој теолошки аксиом о Једном Јеванђељу. Треба додати да се пажљива реторичка конструкција стиха Гал. 2,7 огледа и у коришћењу хијазма¹⁴.

Α) πεπίστευμαι τὸ εὐαγγέλιον τῆς ἀκροβυστίας

Β) καθὼς Πέτρος τῆς περιτομῆς

Β') ὁ γὰρ ἐνεργήσας Πέτρῳ εἰς ἀποστολὴν τῆς περιτομῆς

Α') ἐνήργησεν καὶ ἐμοὶ εἰς τὰ ἔθνη

б) Један Апостол (Павле)

Нераскидива веза, која се види у стиху Гал. 2,7, између Једног Јеванђеља (εὐαγγέλιον) и Једног Апостолства (ἀποστολὴ) има за последицу наглашавање разлике између (Једног) Апостола Павла и мноштва других особа, које се у читавој посланици, управо због свог мноштва, аксиолошки подређују Апостолу Павлу, који се представља као Један и Идеални Апостол. Нарочито је занимљиво да се аксиолошка супериорност Једног Апостола Павла не ограничава само на време после обраћења у хришћанство, већ обухвата и Његов прехришћански живот. Јасно је да је функционална супериорност Једног над мноштвом мисао водиља у начину на који Апостол Павле види свој целокупан живот, како пре, тако и после обраћења.

¹² Види Р. N. Tarazi, *исто*, 69.

¹³ Појам ἀκροβυστία је стандардна одредница Апостола Павла за незнабошце, дакле за необрезане народе којима је проповедао Јеванђеље (Римљ. 3,30. 4,9· 1 Кор. 7,18), док је именица περιτομή одредница за означавање Јевреја (Римљ. 3,30. 4,9.12. 15,8· Гал. 2,12).

¹⁴ Види Н. D. Betz, *Galatians, Hermeneia*, Fortress Press, Филадельфија 1979, 97. О реторичкој структури целокупне посланице Галатима види Бецову студију "The Literary Composition and Function of Paul's Letter to the Galatians", *New Testament Studies* 21 (1975), 353-379.

У једном од ретких аутобиографских одломака у својим посланицама Апостол Павле у Гал. 1,13-14 подсећа Галате (ἡκούσατε)¹⁵ на свој пређашњи живот у јудаизму (τὴν ἐμὴν ἀναστροφὴν ποτὲ ἐν τῷ Ἰουδαϊσμῷ), док је прогонио и пустошио Цркву καθ' ὑπερβολήν. На тај начин, Апостол Павле представља се не као обичан непријатељ и гонитељ Цркве, већ као Њен јединствен уништитељ. Свети Јован Златоусти је лепо приметио да се Апостол Павле не ограничава у свом опису претхришћанског живота само на гоњење Цркве, већ употпуњује ту слику коришћењем изузетно јаког и политички обојеног глагола πορθεῖν¹⁶, означавајући тако себе као уништитеља и пустошитеља Цркве¹⁷. Пустошење ратом (πορθεῖν) неког града или земље у старини је увек приписивано вођама војски или изванредним јунацима, тако да се за ове изванредне личности користио и појам πτολίπορθος¹⁸. Према томе, можемо да закључимо, заједно са Светим Јованом Златоустим да је Апостол Павле, користећи глагол πορθεῖν, приказао себе у стиху Гал. 1,13 у јединственом светлу у односу на друге многобројне гонитеље Цркве. Док и други гоне Цркву (Јн. 15,20; Римљ. 12,14; 1 Кор. 4,12), само се у случају гонитеља Савла користи глагол πορθεῖν у целокупном Новом завету (ДАп 9,21; Гал. 1,23). Другим речима, док многи други гоне Цркву, Савле је и уништава, Савле је и пустоши.

Иста мисао о јединственој улози Павла у Његовом претхришћанском животу, коју сам Апостол назначаваше у стиху Гал. 1,13, коришћењем глагола πορθεῖν, са циљем да се опише као јединствен у односу на друге гониоце Цркве, наставља се још експлицитније у следећем стиху Гал. 1,14. Док се у Гал. 1,13 представља само као јединствени уништитељ Цркве, у следећем стиху се описује као врхунски и непревазиђени следбеник јудејских предања ("καὶ προέκοπτον ἐν τῷ Ἰουδαϊσμῷ ὑπὲρ πολλοὺς συνηλικιώτας ἐν τῷ γένει μου, περισσοτέρως ζηλωτὴς ὑπάρχων τῶν πατρικῶν μου παραδόσεων"). Уочава се јасно у аргументу Апостола Павла Његова вредност у односу на Његове многобројне врснике (ὑπὲρ πολλοὺς συνηλικιώτας), и коришћењем прилога περισσοτέρως. Антитеза εἷς-πολλοί (Један-многи) вредносно издиже Павла над масом Његових врсника, који су такође баштиници богата отачка предања јудаизма у првом веку.

На исти начин Апостол Павле представља себе у супротности са мноштвом других личности и када описује догађаје из свог живота после обраћења у хришћанство. Пре него што кренемо у анализу представљања кључних историјских догађаја у животу Апостола Павла, где се јасно види функционисање антитезе "Један-многи", индикативно је нагласити да нас сам почетак Посланице Галатима упућује да користимо као метод истраживања теолошког садржаја ове Посланице поменути антитезу.

15 Види Н. D. Betz, *исто*, 67.

16 У старогрчкој књижевности глагол πορθεῖν односио се пре свега на пустошење градова у освајачким ратовима (Хомер, *Илијада* 4,308; Есхил, *Седморица* 582).

17 Види PG 61,626: "Οὐ γὰρ ἀπλῶς ἐδίωκεν, ἀλλὰ μεθ' ὑπερβολῆς ἀπάσης, καὶ οὐκ ἐδίωκε μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπόρθει, τοῦτέστι, σβέσαι ἐπεχειρεῖ τὴν Ἐκκλησίαν, καταστρέψαι, καθελεῖν, ἀφανίσαι: τοῦτο γὰρ πορθοῦντος ἔργον".

18 Реч се користи за опис бога рата Ареса (Хомер, *Илијада* 20,152; Хеснод, *Теогонија* 936), Одисеја (Хомер, *Илијада* 2,278; 10,363; *Одисеја* 8,3; 16,442; 22,283) и наравно Ахила (Хомер, *Илијада* 15,77).

Уобичајено је да свака посланица почне представљањем пошиљаоца и ту тактику епистографије следи и Апостол Павле у стиху Гал. 1,1¹⁹. Иако уме да се представи и врло лаконски, само као раб Исуса Христа (Фил. 1,1) у стиху Гал. 1,1, Апостол Павле брижно и смишљено дефинише, прво негативно (οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων οὐδὲ δι' ἀνθρώπου), а онда позитивно (ἀλλὰ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ), природу свог апостолства. Додатак о Очевог васкрсењу Христа још више доприноси величанствености и сложености самопредстављања пошиљаоца у првом стиху посланице, указујући на јединствену природу Павловог апостолата. Насупрот томе, у следећем стиху Апостол Павле само помиње сабраћу која такође учествују у слању Посланице (Гал. 1,2: "σὺν ἐμοὶ πάντες ἀδελφοί"), без икаквог тачнијег одређивања њиховог положаја или функције. Један Апостол Павле, изузетног апостолата и божанског позива, стоји насупрот многе анонимне браће, која саучествују у слању Посланице. Већ на самом почетку Посланице, Апостол Павле ставља Галатима до знања у ком светлу треба да је читају и разумеју.

Јединственост Павлове апостолске службе образлаже се неколико стихова касније, када Апостол инсистира на апокалиптичном карактеру свог Јеванђења. Негира било какву везу свог богооткривеног (или тачније Христооткривеног) Јеванђења са било којим људским посредништвом као Његовим извором. Видимо поново у Гал. 1,11-12 како Апостол Павле брижљиво, прво негативно (τὸ εὐαγγέλιον τὸ εὐαγγελισθὲν ὑπ' ἐμοῦ ὅτι οὐκ ἔστιν κατὰ ἄνθρωπον· οὐδὲ γὰρ ἐγὼ παρὰ ἀνθρώπου παρέλαβον αὐτὸ οὔτε ἐδιδάχθην), а онда позитивно (ἀλλὰ δι' ἀποκαλύψεως Ἰησοῦ Χριστοῦ), дефинише своју јединствену апостолску службу. После три стиха, у којима Апостол Павле описује свој живот пре обраћења (Гал. 1,13-15), у стиху Гал. 1,16 поново се враћа на тему откривења (ἀποκαλύψαι τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐν ἐμοί), да би у стиху Гал. 1,17 дистанцирао себе од Апостола у Јерусалиму (οὐδὲ ἀνῆλθον εἰς Ἱερουσόλυμα πρὸς τοὺς πρὸ ἐμοῦ ἀποστόλους), показавши на тај начин да теолошки не зависи од Њих. Међутим, управо коришћењем антитезе "Један-многи" Апостол Павле не само да образлаже Галатима независност Свог Јеванђеља од било ког човека, па макар био он и Апостол из Јерусалима, већ и указује на аксиолошку супериорност Своје апостолске службе у односу на δοκοῦντες (Гал. 2,2,6) Апостоле из Јерусалима. Насупрот многим Апостолима из Јерусалима (Гал. 2,2: "τοῖς δοκοῦσιν", Гал. 2,6: "τῶν δοκούντων", "οἱ δοκοῦντες") стоји Један Апостол Павле, тако да Галатима није тешко да уоче аксиолошку надмоћ Једног Апостола Павла над многим јерусалимским Апостолима. Да коришћење антитезе εἷς-πολλοί има за циљ утврђивање вредносне супериорности Једног Апостола Павла над мноштвом јерусалимских Апостола, види се и из израза δοκοῦντες, којим се описује мноштво јерусалимских Апостола. У контексту апологије, глагол δοκεῖν користио се још у сократовском предању у пежоративном светлу, означавајући особе недовољног знања или ауторитета²⁰. У случају Павлове апологије и апостолске службе,

19 О коришћењу епистоларне форме у делима Апостола Павла види класично дело W. Doty, *Letters in Primitive Christianity*, Fortress Press, Филадельфија 1973 као и сажето дело C. J. Roetzel, *The Letters of Paul*, John Knox Press, Атланта 1975.

20 Види Платон, *Апологија Сократова* 41 Е: "τοὺς υἱεῖς μου, ἐπειδὴν ἡβήσωσι, τιμωρήσασθε, ὡς ἄνδρες, ταῦτά ταῦτα λυποῦντες ἅπερ ἐγὼ ὑμᾶς ἐλύπων, ἐὰν ὑμῖν δοκῶσιν ἢ χρημάτων ἢ ἄλλου του πρότερον ἐπιμελεῖσθαι ἢ ἀρετῆς, καὶ ἐὰν δοκῶσί τι εἶναι μὴδὲν ὄντες, ὀνειδίετε αὐτοῖς ὥσπερ

коришћење глагола *δοκεῖν* за означавање јерусалимских Апостола јасно упућује на поменуто сократовско предање, тим пре што у стиху Гал. 2,6 партиципу глагола *δοκεῖν* Апостол Павле додаје и израз *εἶναι τι*. Ова конструкција Апостола Павла се јавља се и у наведеном, у фуснотама, одломку из *Апологије Сократове* ("ἐὼν δοκῶσί τι εἶναι μὴδὲν ὄντες") и користи се за описивање особа које сматрају да су нешто, које мисле да имају неку вредност²¹. Свему овоме треба додати да Павлов избор глагола *δοκεῖν* за описивање јерусалимских Апостола, у истом сократовско-платонском предању, упућује на антитезу *δόξα-ἀλήθεια*, где се појам *δόξα* односи на непоуздано и дискутабилно мишљење мноштва док се *ἀλήθεια* схвата као једна и једина истина²². Можемо да закључимо да Апостол Павле и у представљању јерусалимских Апостола користи антитезу *εἷς* (Παῦλος)-πολλοί (δοκοῦντες).

Павлово схватање супериорности над јерусалимским Апостолима, које се изражава не само коришћењем антитезе "Један-многи" већ и намерним описивањем јерусалимских Апостола речима и изразима из предања сократовске апологије (*δοκοῦντες εἶναι τι*), достиже врхунац у опису чувеног догађаја у Антиохији (Гал. 2,11-21)²³. Изразито тешке речи, које Апостол Павле користи у опису понашања Апостола Петра по доласку из Јерусалима, тј. посланства од Јакова, (Гал. 2,12: "τινας ἀπὸ Ἰακώβου") одраз су Павлове самосвести о супериорности, како над Апостолом Петром, тако и над јерусалимским посланством Апостола Јакова. Тешке оптужбе на рачун Петровог понашања, као "бјеше за осуду" (Гал. 2,11: "κατεγνωσμένος ἦν"), "снебиваше се" (Гал. 2,12: "ὑπέστελλεν"), "дволичаху" (Гал. 2,13: "συνυλεκρίθησαν αὐτῷ καὶ οἱ λοιποὶ Ἰουδαῖοι") имају за повод догађај да дволично понашање Апостола Петра следе и остали Јудеји, па чак и верни сапутник и сатрудник Апостола Павла у проповеди Јеванђеља, Варнава. Тако Апостол Павле остаје једини који брани истину Јеванђеља (Гал. 2,14: "τὴν ἀλήθειαν τοῦ εὐαγγελίου"), на супрот мноштва Јудеја (οἱ λοιποὶ Ἰουδαῖοι), који су се, на челу са Апостолом Петром, одвојили од заједничке трпезе са хришћанима из незнабоштва. Другим речима, Апостол Павле је један и једини Јеврејин (Гал. 2,15: "Ἦμεῖς φύσει Ἰουδαῖοι"), који остаје веран истини Јеванђеља, које проглашава јединство и једнакост хришћана из Јеврејства и хришћана из незнабоштва у Једном Христу Исусу. На врхунцу супротности, између Једног Апостола Павла и мноштва Јудеја у одломку Гал. 2,11-21, личност Апостола незнабожаца постаје отеловљење старозаветне идеје остатка (види: Рим. 9,27: "κατάλειμμα").

ἐγὼ ὑμῖν, ὅτι οὐκ ἐπιμελοῦνται ὧν δεῖ, καὶ οἶονταί τι εἶναι ὄντες οὐδενὸς ἄξιοι".

21 Овакво тумачење Павловог описивања јерусалимских Апостола у стиховима Гал. 2,2.6.9, дакле у контексту сократовске апологије, потврђује и стих Гал. 6,3: "εἰ γὰρ δοκεῖ τις εἶναι τι μὴδὲν ὧν, φρεναπατᾷ ἑαυτόν".

22 За Павлово схватање истине (*ἀλήθεια*) од непроцењиве је важности да уочимо да се истина у Посланици Галатима везује нераскидиво за Јеванђеље, образујући израз "истина Јеванђеља" (Гал. 2,5.14: "ἡ ἀλήθεια τοῦ εὐαγγελίου"). За Апостола Павла појам истине не означава непроменљиву и објективну стварност, нити аквинатско *adaequatio rei et intellectus*, већ представља догађај проповедања Јеванђеља и Његово прихватање вером од стране како Јевреја тако и не-Јевреја.

23 Види чланак J. Lambrecht, "Paul's Reasoning in Galatians 2:11-21", у зборнику чланака J. D. G. Dunn (изд.), *Paul and the Mosaic Law*, Eerdmans, Grand Rapids, Мичиген 2001, 53-74.

б) Један Бог

Узрок постојања Једног Јеванђеља и Једне апостолске службе (Апостола Павла) је, по писцу Посланице Галатима, Један Бог. Апостол Павле, у духу класичног јеврејског исповедања (Пон. Зак. 6,4; 1 Кор. 8,6; Еф. 4,6), поставља као аксиом хришћанског исповедања постојање Једног Бога. Полазећи са тог становишта, покушава у стиховима Гал. 3,19-20 да покаже несавршеност Закона (Торе) у односу на Божје обећање Аврааму, користећи принцип аксиолошке предности Једног над мноштвом.

Свој аргумент о несавршености Торе Апостол Павле у стиху Гал. 3,19 започиње у духу класичне дијатрибе питањем "τί οὖν ὁ νόμος;". У наставку стиха Гал. 3,19 даје и одговор: "Због гријеха додаде се, док не дође сјеме коме је дато обећање, и установљен је преко анђела, руком посредника (διαταγείς δι' ἀγγέλων ἐν χειρὶ μεσίτου)", Теолошку аргументацију завршава лаконским стихом Гал. 3,20:

"ὁ δὲ μεσίτης ἐνὸς οὐκ ἔστιν,
ὁ δὲ θεὸς εἷς ἐστιν".

Иако нам обим овог чланка не дозвољава да уђемо у сложену проблематику тумачења овог аргумента Апостола Павла²⁴ основна теолошка мисао је јасна. У складу са, Њему савременим, јеврејским предањима, базираним пре свега на старозаветним текстовима као Пон. Зак. 33,2-4²⁵, Апостол Павле приказује давање Торе као догађај у коме Мојсије посредује²⁶ између мноштва анђела и мноштва Израиља²⁷. Предање о учешћу мноштва анђела у давању Торе базира се на представама источних народа о многобројној свити и пратиоцима монарха. Ове представе су се инкорпорирале у јеврејски монотеизам у облику старозаветних представа о Богу као цару праћеном мноштвом анђела (Иса. 6,1-5; Јов 1,6; 2,1; Пс. 24,7-10; Пс. 47; Пс. 95-99). Одатле је мало требало да се укључе анђели у давање Закона, поготову имајући у виду појачан нагласак у јеврејској теологији после вавилонског ропства на Божјој трансцедентности²⁸. На тај начин видимо како Мојсије постаје посредник не између Једног Бога и мноштва Израиља, већ између мноштва анђела и мноштва Израиља. Иако је овај логички закључак у јеврејским и касније рабинским круговима коришћен као доказ божанског порекла Торе²⁹,

24 Види Т. Callan, "Pauline Midrash: The Exegetical Background of Gal 3:19b", *Journal of Biblical Literature* 99/4 (1980), 549-567; С. Burchard, *Studien zur Theologie, Sprache und Umwelt des Neuen Testaments*, Mohr-Siebeck, Tübingen 1998, 184-202; G. Stanton, "The Law of Moses and the law of Christ", у зборнику чланака J. D. G. Dunn (изд.), *Paul and the Mosaic Law*, 112-113.

25 У преводу Седамдесеторице читамо: "Κύριος ἐκ Σινὰ ἦκει καὶ ἐπέφανεν ἐκ Σηείρ ἡμῖν...ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ ἄγγελοι μετ' αὐτό. καὶ ἐφείσατο τοῦ λαοῦ αὐτοῦ...καὶ ἐδέξατο ἀπὸ τῶν λόγων αὐτοῦ νόμον, ὃν ἐνετείλατο ἡμῖν Μωϋσῆς".

26 Иако у самом тексту посланице Галатима нигде се не помиње Мојсије као посредник, неоспорна старозаветна позадина стиха Гал. 3,19 јасно указује на Мојсија у тој функцији. Види опширније о улози Мојсија у Гал. 3,19-20 у R. N. Longenecker, *Galatians*, Word Biblical Commentary 41, Далас 1990, 140-143.

27 Види М. Bachmann, *Suender oder Uebertreter? Studien zur Argumentation in Gal 2,15ff.*, Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament 59, Tübingen 1992, 148.

28 Види Р. N. Tarazi, *исто*, 151.

29 За анализу тумачења јеврејских и рабинских текстова о посредништву Мојсија и учешћу

Апостол Павле му даје ново значење када га упоређује са догађајем Божијег обећања Аврааму. Насупрот посредништва Мојсија у давању Закона, где се обе стране (анђели, Израил) састоје од мноштва (анђела, Израиљаца) и где је управо мноштво на обема странама захтевало присуство посредника Мојсија, у случају Божијег обећања Аврааму, на обе стране (Бог, Авраам) постоји само Један субјекат, тако да није потребно постојање посредника. Очигледно је да Апостол Павле нема жељу да деградира Закон, јер је Закон неоспорно Божијег порекла, иако је дат преко мноштва анђела и Мојсијевим посредништвом³⁰. Користећи принцип аксиолошке супериорности Једног над мноштвом, Апостол Павле упоређује сложен процес и мноштво, како давалаца (анђели), тако и прималаца Закона (Израил), са једноставношћу и непосредношћу давања обећања Једног Бога Једном Аврааму (Гал. 3,8= Пост. 12,3). Један Бог не тражи посредника, давајући обећање једном Аврааму. На тај начин, предност Божијег обећања Аврааму над давањем Закона утврђује се у аргументацији Апостола Павла не само хронолошки (Гал. 3,17), већ и коришћењем поменутог принципа аксиолошке супериорности Једног над мноштвом.

Апостол Павле користи поменути принцип аксиолошке супериорности Једног над мноштвом у духу класичне хеленистичко-јеврејске апологетике против раније многобожачке религије галатијских хришћана у стиховима Гал. 4,8-9. Апостол Незнабожаца успешно комбинује, у својој краткој аргументацији, основни постулат евхемеризма³¹ о суштинској разлици између φύσει и θέσει богова са принципом аксиолошке надмоћи Једног над мноштвом. У случају стихова Гал. 4,8-9, у духу јеврејске апологетике, супротставља узвишен карактер јеврејског монотеизма у односу на веру у мноштво богова: "Ἀλλὰ τότε μὲν οὐκ εἰδότες θεὸν ἐδουλεύσατε τοῖς φύσει μὴ οὖσιν θεοῖς". Отворено супротстављање између Једног Бога и мноштва такозваних конвенционалних богова незнабожачке религије Галата на јасан начин им указује природу садашњег узвишеног положаја као чланова народа Божјег, покушавајући да предупреди њихово потенцијално враћање на ропство стихијама (τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου)³². Притом, када би се галатијски хришћани вратили поново многим стихијама, вратили би се, у ствари, у пређашње незнабожачко стање, када су робовали многим такозваним боговима. У сваком случају, Апостол Павле уметно супротставља Једног Бога галатијских хришћана са мноштвом како такозваних богова, тако и са мноштвом стихија, указујући тако Галатима где треба да се налази њихов избор.

г) Један Авраам

У анализи Павловог схватања супериорности Једног Бога над мноштвом анђела видели смо да Апостол наглашава не само Једног Бога, већ и Једног Авраама као примаоца Божјег обећања. Упоредјујући давање Закона Израиљу и давање

мноштва анђела у давању Закона види опширније Т. Callan, исто, 555-561.

30 Види J. D. G. Dunn, *The Theology of Paul the Apostle*, Eerdmans, Grand Rapids, Мичиген 1998, 139-140.

31 О Евхемеру види А. Lesky, *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας*, Αδελφοί Κυριακίδη, Солун 1981, 1072.

32 Више о значењу израза στοιχεῖα τοῦ κόσμου види у Н. D. Betz, *исмо*, 204-205; А. Adam, "Die sprachliche Herkunft des Wortes Elementum", *Novum Testamentum* 6 (1963), 229-232; D. Rusam, "Neue Belege zu den stoicheia tou kosmou (Gal. 4.3, 9; Kol. 2.8,20)", *Zeitschrift fuer die neutestamentliche Wissenschaft* 83 (1992), 119-125.

обећања Аврааму, Апостол Павле супротставља како пошљаоце (Један Бог и мноштво анђела) тако и примаоце (Један Авраам и мноштво Израиља) наведених радњи. Тако се Један Авраам схвата као супериорнији над мноштвом Израиља, управо као што је и Један Бог супериорнији над мноштвом анђела.

Мисао о јединственој улози Авраама у историји спасења заснива се на овом тумачењу Апостола Павла о директном и непосредном обећању Бога Аврааму. Иамјући у виду да је у аргументацији Апостола Павла тврђење да су хришћани (Галатије) *σπέρμα Ἀβραάμ* један од најбитнијих закључака читаве Посланице (Гал. 3,29), логично је запитати се о значењу Једног Авраама за галатијске хришћане у полемици Апостола Павла против јудаистичких елемената у њиховим црквама. Другим речима, ваљано је запитати се да ли, можда, на овај начин, Апостол Павле не жели да упореди, са једне стране, Једног Авраама и галатијске хришћане, који су Његово потомство, и, са друге стране, мноштво учитеља, стараца и пророка који су сачињавали онај комплексни систем јеврејских предања, који Апостол Павле назива *πατρικεὶς παραδόσεις* (Гал. 1,14)³³, као и следбенике ових предања у галатијским црквама, дакле јудаистичке елементе. Апостол Павле супротставља мноштво посредника у предавању јеврејске традиције, на коју се позивају јудаистички елементи у галатијским црквама, непосредним остварењем Божјег обећања Аврааму у моменту када су галатијски хришћани поверовали у Павлово Јеванђеље и постали *σπέρμα Ἀβραάμ*. И док се јудаистички елементи у галатијским црквама позивају на непрекинут низ учитеља и преносилаца јеврејског предања, чињеница која је сигурно деловала привлачно младим галатијским црквама, Апостол Павле указује Галатима да могу да се позивају на Једног Авраама као њиховог јединог учитеља, чије понашање (веру) треба и они да усвоје.

д) Један Христос

Један Авраам је особа у коме ће бити благословени сви народи (Гал. 3,8). Неколико стихова касније, Апостол Павле објашњава Галатима средство и начин испуњења овог Божјег обећања. Цитирајући Пост. 13,15 ("ὅτι πᾶσαν τὴν γῆν, ἣν σὺ ὀράς, σοὶ δώσω αὐτὴν καὶ τῷ σπέρματί σου") у Гал. 3,16, Апостол Павле мидрашки тумачи овај старозаветни стих: "οὐ λέγει· καὶ τοῖς σπέρμασιν, ὡς ἐπὶ πολλῶν ἀλλ' ὡς ἐφ' ἑνὸς· καὶ τῷ σπέρματί σου, ὅς ἐστιν Χριστός". Ово је вероватно најрадикалнији начин коришћења поменутог принципа супериорности Једног над мноштвом у читавој Посланици Галатима. О чему се заправо ту ради?

На први поглед и строго из граматичке перспективе, овај аргумент Апостола Павла открива једно усиљено тумачење кључног појма у аргументу, и појма *σπέρμα*. Неопходно је нагласити да је грчка реч *σπέρμα*, као и њен јеврејски еквивалент. Као таква, она увек означава мноштво потомака који имају заједничко порекло или понашање са епонимном личношћу³⁴, чије потомство сачињава одређена група људи, на коју се типолошки односи именица *σπέρμα*. Према томе, логично је закључити да се именица *σπέρμα*, иако се користи за означавање мноштва људи, редовно користи у

33 Види *Пирке Абот* 1,1: "Мојсије је примио Закон на Синају и предао га је Исусу (Навину); а Исус (Навин) старцима; а старци пророцима; а пророци људима Велике Синагоге" (превод аутора из књиге W. D. Davies, *Paul and Rabbinic Judaism*, SPCK, Лондон 1948, 249).

34 За значење јеврејског еквивалента види M. F. Unger- W. White (изд.), *Nelson's Expository Dictionary of the Old Testament*, Thomas Nelson Publishers, Нешвил 1980, 390-391.

једнини. Павлово превиђање ове чињенице може да нам се чини као почетничка граматичка грешка, јер Апостол Павле сматра да се ова колективна именица односи граматички на једног Христа, а не логички на мноштво Авраамовог потомства. Природна последица таквог, на први поглед непрецизног и усиљеног тумачења колективне именице *σπέρμα*, јесте схватање Христа не једноставно као "сјеме" (*σπέρμα*), већ као једино сјеме (*τὸ σπέρμα*) и једини наследник Авраама. Логично је питање: зашто се Апостол Павле упушта у такво натегнуто и усиљено тумачење поменутог старозаветног стиха? Зашто му је потребно да нагласи да је Христос једино "сјеме" Авраамово? Одговор даје сам Апостол Павле у контексту аргумента у стиховима Гал. 3,15-22. Бог је обећао Аврааму да ће у Његовом семену бити благословени сви, па према томе, и незнабожачки народи. То обећање Апостол Павле пореди са завештањем, са тестаментом (*κεκυρωμένη διαθήκη*) и то у стиху Гал. 3,15. Општа је пракса да се тестамент не мења после његовог ратификовања. На тај начин, ако је давање Закона и Мојсијево посредништво у њему дошло 430 година после ратификовања Авраамовог тестамена (завета) са Богом (Гал. 3,17), јасно је да касније увођење Закона на историјску сцену не може да поништи божје обећање Аврааму (*ὁ... νόμος οὐκ ἄκυροί εἰς τὸ καταργῆσαι τὴν ἐπαγγελίαν*), тј. Тестамент Авраамов. Пошто је садржај божјег обећања Аврааму да ће се у Њему благословити сви народи на земљи, логично је закључити да тај благослов неће бити остварен Законом, који је и каснији и рестриктивнији³⁵ од Божјег обећања Аврааму, већ увођењем на историсјку сцену правога и јединог "сјемена" Авраамовог, а то је Христос. Доказ да је Један Христос једино "сјеме" Авраамово управо су сами галатијски хришћани, који, иако паганског порекла, у Христу су благословени слањем Светог Духа (Гал. 3,2.5). И док су по Тори они ноторни грешници, вером у Христа постали су благословени Авраамовим благословом. Према томе, Један Христос је једина нада, једина могућност и једини начин којим незнабожачки народи могу да учествују у Божјем благослову Аврааму. То је и разлог да Апостол Павле инсистира на мидрашком тумачењу именице *σπέρμα* не као колективне именице, већ као обичне именице, која својом граматичком једнином упућује на Једног Христа.

б) Галатијски хришћани су Један

У аргументацији Апостола Павла видели смо неопходност постојања Једног Христа као јединог носиоца Авраамовог обећања многобошцима, који су по Тори сматрани грешницима по дефиницији. Ако се у Једном Христу остварује Авраамов благослов незнабожачким народима, онда је, по мишљењу Апостола Павла, логично да се и примаоци тог благослова посматрају као Један. Ово је још једна необична, али потпуно логична ставка Апостола аргументације.

По мишљењу Апостола Павла вера, а не чињење дела Закона, јесте једини пут ка Христу, како за Јевреје, тако и за незнабошце³⁶. Вером људи постају синови

35 Тора је рестриктивнија од обећања Авраамовог јер се, сагласно мисли Апостола Павла, ограничава на благосиљање само и ексклузивно јеврејског народа, док сви остали народи, који су требали по божјем обећању Аврааму да буду благосиљани, се сматрају као грешници по дефиницији, као грешници по природи. Види Гал. 2,15: "Ἡμεῖς φύσει Ἰουδαῖοι καὶ οὐκ ἐξ ἔθνων ἁμαρτωλοί", где се јасно види Павлово фарисејско убеђење о φύσει грешности не-Јевреја.

36 Види програмску изјаву Апостола Павла у Гал. 2,16: "οὐ δικαιοῦται ἄνθρωπος ἐξ ἔργων νόμου ἐὰν μὴ διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, ... ὅτι ἐξ ἔργων νόμου οὐ δικαιωθήσεται πᾶσα σὰρξ".

Божји (Гал. 3,26: "πάντες³⁷ γὰρ υἱοὶ θεοῦ ἐστε διὰ τῆς πίστεως ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ"). Вера води у крштење, у облачење у Христа (Гал. 3,27). Управо то облачење у Једног Христа, чини и вернике да буду Један. У стиху Гал. 3,28 Апостол Павле тврди: "οὐκ ἔνι Ιουδαῖος οὐδὲ Ἑλλήν, οὐκ ἔνι δοῦλος οὐδὲ ἐλεύθερος, οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θῆλυ· πάντες γὰρ ὑμεῖς εἰς ἐστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ". Немогуће је не приметити истоветност израза "πάντες γὰρ...ἐστε...ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ" у Гал. 3,26 и "πάντες γὰρ...ἐστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ" у Гал. 3,28, где су очигледно изрази "υἱοὶ θεοῦ... διὰ πίστεως" (Гал. 3,26) и "εἰς" (Гал. 3,28) синоними. И док је значење израза "υἱοὶ θεοῦ" јасно³⁸, много је теже одредити значење исказа да су хришћани "εἰς" у Христу Исусу. Ово је сигурно један од најзанимљивијих и најцитиранијих стихова целог Светог писма и често се користи као светописамски цитат, којим се подржавају разне теорије и теологије о есхатолошком постојању човечанства, где ће нестати националне, социјалне, па чак и биолошке разлике међу људима³⁹. Дужни смо, међутим, да приметимо да све именице које се користе независно једна од друге одвојене су раставним везником οὐδὲ у мушком су роду (Ιουδαῖος, Ἑλλήν, δοῦλος, ἐλεύθερος). Једина реч женског рода (θῆλυ) зависна је од именице ἄρσεν и са њом формира израз ἄρσεν καὶ θῆλυ, који очигледно представља семантичку целину, јер не садржи раставни везник οὐδὲ, већ саставни везник καὶ. Најзначајнији елеменат у овом аргументу Апостола Павла јесте још један граматички "салто", наиме да су хришћани Један (εἰς ἐστε). Комбинујући субјекат у једнини са предикатом у множини, Апостол Павле инсистира да у Христу Исусу хришћани постоје као Један. Користећи намерно субјекат мушког рода (εἰς, а не безлично ἔν, што значи Један, а не безлично Једно) за означавање постојања хришћана, Апостол Павле тешко може да се узме као сведок било какве теорије о превазилажењу полних разлика. Хришћани су Један, а то значи да у Христу Исусу постоје као Један Син⁴⁰ (Гал. 3,26), као Један Наследник (Гал. 3,29), што свакако стоји у сагласности са испуњењем Божјег обећања Аврааму да ће његови потомци наследити Земљу⁴¹. Ако је Христос Један и ако само у Једном Христу Исусу људи баштине Божје обећање Аврааму, онда је логично да и синови Божји постоје као Један, дакле као наследник, као син⁴².

Овде је израз "πᾶσα σὰρξ", као и његов јеврејски еквивалент, класична ознака за човечанство (Пон. Зак. 5,26), за све људе без изузетка.

37 Види универзално значење речи πάντες.

38 О значењу израза "υἱοὶ θεοῦ" као и о појму "υἱοθεσία" (Гал. 4,5) види Ј. Галанис, *ΥΙΟΘΕΣΙΑ: Η χρήση του ὀρου παρά Παύλω εν σχέσει προς τα νομικά και θεολογικά δεδομένα των λαών του περιβάλλοντός του*, Солун 1977.

39 За преглед ових најразноврснијих теорија, од платонског мита у *Гозби*, преко стоичке идеје о једној људској природи до разних хришћанско-гностичких теорија о Христу као примарном човеку види Н. D. Betz, *исто*, 196-199. О превазилажењу у Христу полне подвојености једне људске природе, коју је Св. Максим Исповедник базирао пре свега на њему својственом тумачењу стиха Гал. 3,28, види L. Thunberg, *Microcosm and Mediator*, Open Court, Chicago and La Salle, Илиноис 1995, 373-381.

40 Види P. N. Tarazi, *исто*, 186

41 Да се εἰς у Гал. 3,28 односи на наследника и сина сведочи одломак Гал. 4,1-7, а да је контекст тога божје обећање Аврааму сведочи одломак Гал. 4,21-31, у коме Апостол расправља ко су права деца Авраамова, ко су прави синови и наследници Авраамова.

42 Овде се види грешка Мартина, који правилно уочава да верни хришћани постоје као Један (у мушком роду) али погрешно тумачи да је тај Један у Гал. 3,28 Христос (види J. L. Martyn,

Ово тумачење потврђује се од самог Апостола Павла, који у наставку даје објашњење реченог у стиховима Гал. 3,26-29. То се види по чињеници да стих Гал. 4,1 почиње са "λέγω δε". У одломку Гал. 4,1-7 Апостол Павле објашњава значај речи "наследник" (ὁ κληρονόμος), у аргументу да су галатијски хришћани синови и наследници Божји. Према томе, постоји директна паралела између судбине галатијских верника (Гал. 3,26-29) и примера о наследнику (Гал. 4,1-7), што се види у Гал. 4,3, коришћењем израза "οὕτως καὶ ἡμεῖς". У опису стања наследника, Апостол Павле још једном употребљава антитезу Једног и мноштва. У стиху Гал. 4,2 наводи да се наследник, пре установљеног од оца рока, налази под старатељима и управитељима, ни у чему се функционално не разликујући од слуге (οὐδὲν διαφέρει δούλου). Овде се Апостол Павле односи на прехришћански живот Галата, када су се налазили под управом разних и многобројних тудора (ὕπὸ ἐπιτρόπων ἐστὶν καὶ οἰκονόμων). Јасно је да Апостол Павле посматра прехришћански живот галатијских хришћана из перспективе њивове хришћанске егзистенције, јер мноштву тудора супротставља једног наследника, који представља галатијске хришћане као Једног (εἷς, ὁ κληρονόμος). На тај начин доводи у антитезу Једног наследника, дакле галатијске хришћане, и мноштво тудора под којима је био Један наследник пре пуноће времена (Гал. 4,4). Од суштинског је значаја да се у целом аргументу појам Једног везује искључиво за Једног Христа (Гал. 4,4: "ὁ υἱός") и за у Њему Једног наследника, који су галатијски хришћани. Са друге стране, мноштво се у аргументу приписује субјектима који држе наследника заробљеног. Ти субјекти лако се идентификују у аргументу, јер Апостол Павле константно користи предлог ὑπὸ да означи наследника под влашћу ових субјеката. Поред старатеља и управитеља који се у аргументу појављују у множини (Гал. 4,2), Апостол Павле представља и Закон као један од субјеката који има власт над наследником (Гал. 4, 5: "ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον ἔξαγοράσῃ"). Међутим, именица νόμος у једнини је. Овде се поставља питање: на који начин се онда Закон, дакле именица у једнини, сврстава у негативан пол мноштва у антитези Једног и мноштва?

е) Једна Реч

У преводу Комисије Светог Архијерејског Синода СПЦ, у стиху Гал. 5,14 читамо: "Јер се сав закон испуњава у једној ријечи (ἐν ἐνὶ λόγῳ), у овој: Љуби ближњега својега као себе самога". Грчка реч λόγος преведена је као "ријеч" са очигледним значењем "заповест". Од суштинског је значаја да Апостол Павле не користи уобичајени термин за заповест (ἐντολή), већ реч која има много шире значење, али која се често користи и за заповест Божјег Закона⁴³. Сигурно је најпознатија примена појма "λόγος" у смислу Божје заповести, уобичајени назив десет Божјих заповести, датих Мојсију на Синају (Изл. 20) - Декалог. Декалог буквално значи "десет речи". Имајући ову чињеницу на уму, можемо да приметимо још једно коришћење аксиолошке премоди Једног над мноштвом у теолошком аргументу Апостола Павла против јудаистичких елемената у галатијским црквама.

Galatians, 377). Када би се εἷς у Гал. 3,28 односио на Христа онда бисмо имали таутологију у том стиху, наиме "Ви сте Христос у Христу Исусу".

⁴³ Види у речнику Liddell-Scott, "λόγος", II,5.

На први поглед стих Гал. 5,14 звучи у рабинским круговима као познато свођење целокупног Закона на једну заповест⁴⁴. То је била позната мисионарска тактика у јеврејским круговима. Потенцијалним прозелитима се представи цела Тора *in puse* у једној заповести, да би то послужило као почетни импулс потенцијалном обраћенику да поштује целокупну Тору, јер само поштовање сваке заповести Торе означава оправдање Јеврејина пред Богом (упор. Јак. 2,10: "ὅστις γὰρ ὅλον τὸν νόμον τηρήσῃ πταίσει δὲ ἐν ἐνὶ, γέγονεν πάντων ἔνοχος"). Мисионарски позив прозелитима да поштују целокупну Тору, међутим, не може да буде контекст у коме Апостол Павле користи наведено јеврејско предање. Насупрот томе, Апостол Павле врло тешким речима, понекад и клетвама, одвраћа галатијске хришћане од поштовања кошера, обрезања, Сабата и осталих заповести Торе. Логично је онда запитати се због чега онда Апостол Павле користи јеврејско предање о свођењу целокупног Закона на једну заповест, ако му служи као аргумент против поштовања целог Закона и за поштовање само једне заповести? И у овом случају одговор добијамо у примени аксиолошке премоћи Једног над мноштвом.

За апостола Павла јеврејска Тора представља скуп мноштва заповести, које је сваки припадник изабраног народа дужан да поштује. У супротном, на Њега пада клетва, као што видимо у Гал. 3,10: "ἐπικατάρατος πᾶς ὃς οὐκ ἐμμένει πᾶσιν τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ νόμου ποιῆσαι αὐτὰ". Очигледно је да се израз πᾶσιν τοῖς γεγραμμένοις односи на мноштво заповести, на мноштво λόγοι у јеврејском Закону. Када се томе дода и чињеница да је термин Δεκάλογος коришћен за означавање Богом даног Закона, јасна је намера Апостола Павла да асоцира мноштво (заповести) са Тором. Супротно мноштву заповести Торе, супротно десет заповести Декалога, Апостол Павле указује Галатима на једну "ријеч", на један λόγος Христовог Закона (Гал. 6,2). После свега реченог, логично је да се Закон Једног Христа састоји од Једне Речи, од Једне Заповести. На тај начин, Апостол Павле, користећи принцип аксиолошке супериорности Једног над мноштвом, указује галатијским хришћанима на вредносну надмоћност Једне Речи Христовог Закона над многим речима (над многим заповестима) јеврејске Торе⁴⁵. То практично значи да галатијски хришћани нису дужни да поштују многобројне заповести јеврејског Закона (Торе), него само Једну Заповест, Једну Реч Христову, као Нови Христов Закон.

ж) Закључак

Богатство теолошке мисли Апостола многобожаца у једној, релативној малој по обиму, а тако богатој теолошким садржајем, посланици као што је Посланица Галатима, огледа се у маестралном и лапидарном излагању аргументације, којом Апостол Павле покушава да побије аргументацију јудаистичких елемената у галатијским црквама. Противници Апостола Павла имају велику предност, јер су присутни у галатијским црквама и активно раде, у Његовом одсуству, на подривању Његовог апостолског ауторитета, као и на пропагирању јеванђеља, другачијег од оног које је Он проповедао галатијским хришћанима. Због ове предности Његових

44 За историју свођења целокупног Закона на једну заповест види J. L. Martyn, *исто*, 515-518.

45 Теолошки геније Апостола Павла се види у чињеници да користи принцип о свођењу Торе на једну заповест не као подстицај прозелитима да поштују целокупну Тору, већ напротив као средство којим указује галатијским хришћанима на инфериорност Торе у односу на Једну Реч Христовог Закона.

противника, Апостол Павле је присиљен да на ефектан начин брани како свој апостолски ауторитет, тако и своје Јеванђеље. То значи да је принуђен да на сажет и истовремено Галатима разумљив начин аргументује своју апологију. За тај подухват није му довољна само бриљантна теолошка анализа основних појмова хришћанске вере (Јеванђеље, Бог, Закон, Христос, вера и др.), већ и упечатљив начин њеног приказивања, којим би Апостол Павле могао да рачуна на лакшу асимилацију реченог од стране Галата. Коришћење принципа аксиолошке супериорности Једног над мноштвом моћно је оружје Апостола Павла у презентацији своје теолошке аргументације, јер је могао да рачуна да би на тај начин представљена апологија своје апостолске службе била пријемчивија Галатима. Другим речима, могао је да рачуна да ће галатијски хришћани у Његовој апологији препознати поменути популарни принцип и на тај начин бити лакше уверени у исправност Павлове аргументације. Ово може да нам личи на реторичку технику од стране Апостола Павла; међутим, јединствена озбиљност ситуације у галатијским црквама захтева и ефектна средства одбране. Када Апостол Павле даје дијагнозу да су Галати опчињени јудаистичким придошлицама (Гал. 3,1: "Ὁ ἀνόητοι Γαλάται, τίς ὑμᾶς ἐβάσκαεν"), јасно је да и методологија коју користи у презентовању своје аргументације мора бити упечатљива и ефектна у свести галатијских хришћана. Због тога је Апостол Павле и изабрао да представи Галатима јеванђеље које им је проповедао као Једно Јеванђеље; себе као Једног Апостола; Бога кога им је проповедао као Једног Бога, који је извор Једног Јеванђеља; Авраама као Једног човека, у коме ће као многобошци бити благословени; Једног Христа као једини начин да партиципирају у обећању и благослову Божјем дато Аврааму; њихово хришћанско постојање као Једног Наследника у Христу Исусу; Једну Реч као једину заповест новог Христовог Закона.

Darko Krstić

**THE CONCEPT OF "ONE" AS THE THEOLOGICAL PIVOT
IN ST. PAUL'S EPISTLE TO THE GALATIANS**

The author explores the application and the significance of the rhetorical device of the axiological superiority of the One over Many in the Pauline apostolic apology by which the Apostle to Gentiles tries to win over the Christians in Galatia to adhere to the Gospel that he preached to them. He presents His Gospel as the One and the only Gospel as contrasted to any other gospel. Paul depicts himself as the One Apostle as confronted to the multitude of the Apostles in Jerusalem. He insists on the One God as the ultimate source of the One Gospel. He understands Abraham as the One man in whom the fullness of nations will be blessed and the One Christ as the only way both for Gentiles and for Jews to participate in God's blessing to Abraham. The Christians are viewed as the One (heir)- not as the impersonal One- according to the image of the One Christ. Finally, in the exhortative section of the Epistle to Galatians Paul confronts the multitude of commandments of the Law to the One Word (One Commandment) of Christ.

Γεώργιος Χρηστίδης

Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΙΣΛΑΜ ΣΤΗΝ ΜΕΤΑΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΙΚΗ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ

Η συγκεκριμένη μελέτη επιχειρεί να συνεισφέρει στον προβληματισμό γύρω από μια σειρά σημαντικά ζητήματα-ερωτήματα που αφορούν τον μουσουλμανικό πληθυσμό και την εξέλιξη του Ισλάμ στην Βουλγαρία μετά την κατάρρευση του κομμουνιστικού συστήματος: Πόσο σημαντική είναι η "θρησκευτική αναγέννηση" που έχει σημειωθεί στον μουσουλμανικό πληθυσμό της Βουλγαρίας μετά το 1989; Σε ποια κατάσταση βρίσκονται οι μουσουλμανικές θρησκευτικές αρχές στην Βουλγαρία; Τι ρόλο έχουν παίζει ξένες επιρροές, τόσο στην αναγέννηση του Ισλάμ, όσο και στην διάδοση ενός διαφορετικού, ριζοσπαστικού Ισλάμ στην Βουλγαρία; Πως αντιλαμβάνεται η βουλγαρική κοινή γνώμη το Ισλάμ μετά το 1990, και ιδιαίτερα οι Βούλγαροι χριστιανοί;

ПЛѢТЬ ВЪ СЪРЪЖНМЪ. УНІТАТА
 БУЧЕНОУЩЕН ПАСЪЖАЮЩЕ ВРАГА :
 ННЪ ГЛА. Н. СЛМЪ ГЛА НА :

[illegible]

УНТЯМДѢСЛОВУДѢРН. БЛЫШЬ
 НАГОЛТНЛННІСТННАМЬ.
 ПРѢ. ВѢРЬ. ГЛА. 3. НЕ СЪВРАЩАВ
 ЦАПВОИГО СЪТРОКАТВОИГО
 ПІЕННІТВОИ БЛПРНКТЪЛ
 ПОПРѢЛНІТ. СТРА. ВѢТОНА. ГЛА. Н.
 СЛМОГЛАНО. РЪЦНПОДЪШН
 ПРНДѢТѢ СЪУНІТНМЬ СЕБРАІН.
 МЛІСТННІАЛННІЩЕДРОТАМН
 ПІЕННІЦМЬ. ИСТРѢТОУНЦЕНН
 СЪВЛННІЩЕНАШЕГО ВЛГОДѢМ

VII